

GÜNDELİK DİLİN MANTIKSIZLIĞIYLA MÜCADELE ALIŞTIRMALARI ÜZERİNE

Aslına bakılırsa gündelik yaşam mücadelesi içinde hemen herkes anbean gündelik dilin mantıksızlığıyla da mücadele halindedir. Bu halin göstergesi olan tavır ve tutumlara odaklandığımızda ortak değerler üzerinden bir mücadele için, kendimize ve başkalarına yapabilirlikler yaratan alıştırmalar önerebiliyor muyuz? Başkalarının önerdiği yaratıcı ve yapabilirlikler belirleyen alıştırmaların farkına varabiliyor muyuz?

Böyle sorularda tümel niceleyici olan “her”in anlamı herhangi bir kişi tanım kümesinden seçildiğinde “söz ettiğimiz türde biri söz konusu olacaktır” diyen birinin dile getirdiği bir seçim işlevidir. Söz konusu olan seçim işlevsizse, bu en az biri vardır ki “o söz ettiğimiz türde biri değildir”, anlamına gelir. Böylelikle “bazı” anlamına gelen yeni bir seçim işlevi de öne sürülebilir hale gelmiş demektir.

İnsanların zaman zaman boğazlarına kadar akıl dışı düşüncelere batmış olabileceği ihtimalini de göz önünde bulunduracak olursak gündelik dilin mantıksızlığıyla mücadelenin akla dayalı düşünceler arayışı, ya da hali hazırda aranmış ve bulunmuş akla dayalı düşüncelerin düzenlenmesi gibi şeylerden oluştuğunu görürüz. Bu, akla dayalı olan yanımızın akıl dışı olan yanımızla amansız bir mücadele içinde olduğu anlamına falan gelmez. İki yanımız arasında uyum, denge ve bütünleşme gibi şeyler de gerekiyor olabilir.

Her halükarda bir şeyi doğruluk bildirecek bir biçimde dile getiren bir ifadede doğruluğun belirlediği yollar yanlışlığın belirleyebildiklerine göre önceliği olan yollardır. Bu anlamda bir olaya tanıklık etmek tanık olunan olayla ilgili olarak doğru şeyler dile getirebilme yetisiyle donanmıştır, diyebiliriz. Bu yeti, ortada bir tanıklık söz konusu olduğu halde bunun kimin tanıklığı olduğu

bilgisinden bağımsız olarak da iş gören bir yetidir. Öyle ki, doğru olup olmadıkları belirlenemediği halde yanlış olmadıkları belirlenebilen şeyler vardır.

Yani öyle tanıklıklar olanaklıdır ki, tanıklık edilen olayla ilgili olarak dile getirilen kimi doğrulukların yanlış olduğunu göstermeye çalışan bir karşı oyuncunun oyunu kazanabilmesine olanak olmayışının temel nedeni, onun ülküsel anlamda bir noktada akla dayalı olan bir düşünceyle akıl dışı bir düşüncenin karşılaşmasına (yüzleşmesine) kendisiyle çelişme pahasına tanıklık etmekten kaçamayacağı gerçeğidir. Bu, bir kazanma izleminin varlığına onu değilleyerek karşı olan bir oyuncunun oynadığı anlam bilgisel oyunu kaybetmesinin kaçınılmazlığı demektir.

Kazanma izlemini oynayan oyuncunun karşı oyuncu ne yaparsa yapsın oyunun kazananı olacağı gerçeği, her ne kadar oynanan oyunlarda bir kazanma izlemine sahipken onu oynamayı başaramayan oyuncunun kaybıyla sonuçlanabilse de, doğruluğun doğrulayıcı oyuncu için bir kazanma izleminin varlığıyla tanımlanabileceğinin göstergesidir. Kaldı ki, buna iki şey arasında bir aynılık bulgulanarak akla dayalı olan bir yüzleşmenin tanıklığı da denebilir, pekala.

Bir senaryo üzerinde oynanacak herhangi bir anlam bilgisel oyunda karşılıklı seçimler yapan doğrulayıcı ve yanlışlayıcı oyuncular için kimi zaman bir kazanma izlemi var olmayabilir. Yani ne onun ne de onun bir kazanma izlemi vardır.

Ne kanıtlanabilir ne de kanıtlanamaz olan bir çürütülemezliğin kendisini çürütülebilir ya da çürütülemez gibi düşündüğümüzde, söz konusu çürütülemezliğin yanlış olmadığına kanaat getirebiliriz. Örneğin aritmetiğin tutarlılığı bu biçimde kanıtlanabilir. Aksiyomların yanlış olmadığı eldeki dil oyununu betimleyici bir senaryodan söz edebildiğimizi göstererek... Wittgenstein'in deyimiyle söz konusu olan senaryo “mantığın parçasıdır”.

Akıl dışı olanın anlamını ve kendi seçimlerinin kimi sonuçlarını bir anlamda yok sayan yalanlara dayalı kamusal kimliklendirmelerin çaprazlama izlemleriyle baş edebilmek ve bunlarla mücadele halinde olma gayreti içinde, eleştirel bir etkinliğin olanaklılığını ortaya çıkarmaya çalışan yeni bir dil-oyunu betimleme anlayışıyla kamusal felsefe yapabilmek, aslında bir bakıma mantıksız ruh denilebilecek bir sosyal varlıkbilim ile mücadelede gelecekte kendini kandırmama sanatı olarak ortaya çıkabilecek her tür yol haritasında akıl yürütülmeye eyvallah diyebilme becerisine sahip olmak gibidir. Aynı biçimde, söz konusu olan haritalara (çizgelemelere) göre var olmayan şeylere hayır diyebilmek ve var olup olmadığı belirlenemeyen şeylere de ne evet ne de hayır diyebilmek benzer becerilerdir. O halde, gündelik dilin mantıksızlığıyla mücadelede kullanışlı araçlar arayışında olduğumuz söylenebilir.

Gündelik dilin mantıksızlıklarıyla mücadelede eleştirel usun arılığıyla dile getirilebilenler ve dile getirilemeyenler üzerine söylenebilecekleri özellikle yapabilirlikler yaratma ve özgürlükle kalkınma düşünceleri bağlamında incelemeye çalışabiliriz. Çünkü, bir bakıma bilmek ile yapabilmek arasındaki dil bilgisel bir akrabalık söz konusu. (Bkz. Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*.)

Düşünme aletleri olarak düşünce deneylerinin, hissetmenin ve bilmenin bilişsel bilimlerde de senaryolandırılmaları (doğrulandırılmaları) yoluyla bilinçli beynin gelişiminin ve en genel anlamda kurgulamaların araştırması olarak mantık ile –tikel ya da tümel özelleme anlamıyla bir kurgulama yöntemi olan-- sezginin anlamları netleşiyor.

Söz konusu araştırmada kullandığımız tek bir mantık olduğunu düşünüyorsak buna en genel anlamda düşünce deneyleri yapmanın (kurgulamaların) bilimi diyebiliriz. Çok sayıda farklı

mantıkların olabileceğini düşünürsak bile farklı amaçlar için farklı mantık dizgeleri kurmak için yine düşünce deneyleri yapmamız gerekecektir.

Matematikte tutarlılığı hem bir arada doğru olan aksiyomlar (varsayımlar) gibi anlıyoruz, hem de bir arada yanlış olmayan varsayımlar gibi anlıyoruz.

Matematikselsel doğrulamalarda (kurgularda) yanlış olmayan şeyler söyleyebilmemize olanak tanıyan dilin mantığı gündelik dilin mantığıdır. Bu, tutarlılık kanıtlamalarının yeni bir anlamda sürdürülebileceğini gösteriyorsa fiziğin aksiyomatize edilmesiyle bilimlerin birliği sağlanabilir gibi görünüyor.

Farklı senaryolar eninde sonunda aynı senaryonun parçalarını oluşturma yoluna gitmek durumunda kalacaktır. Evrende olabilecek şeylere sorgunun sonuçlandırıcılık koşulları en nihayetinde tüm evreni açıklayan bir doğrulam kurmamızın olanaklılığına dayanacaksa bunun tek bir biçimde olanaklı olduğunu ve bu yüzden de zorunlu olduğunu gösteriyor olabilir.

Demek ki, düşünce deneylerinin senaryoları (kurguları) arasında birey aktarmaları her zaman olanaklı ve bu bireylerin özellendiği varsayılan matematikselsel kurguların çokluğunda –ve onların karşılaştırılmasını olanaklı kılan-- bir çokluk gerçekten de söz konusudur. Böyle bir çokluk evreninde tutarlılık varlık bildirir. Özellikle de kurgulamaların matematikselsel olarak yanlış olmayan şeyleri de dile getirilebilen çeşitlemelerle düşünce deneyleri yapabiliyorsak, bunlara değillemenin farklı anlamlarında üçüncü halin olanaksızlığı denilen ilkeyi varsayan düşünce deneyleri çeşitlemelerini eklemleyebiliriz.

Bu noktada, matematikselsel sezgi denilen şeyin aslında bir özelleme kuralına karşılık geldiğini

daha iyi anlayabiliriz; öyle ki, matematiksel bir kurguda var olan bir şeyin tikel ya da tümel olarak özellenmesidir. Bu anlamıyla da bir düşünme deneyi yapma (kurgulama) yöntemi olarak mantığın parçasıdır. Çünkü eldeki senaryolara nelerin eklenebileceğiyle ilgili olan bir soruya karşılık gelir. Yeni bir şey eklendiğinde bir senaryoda nasıl değişiklikler olabilir? Yeni senaryolar eski senaryolara ilişkin olarak ne söyler, onlarla hangi anlamda tutarlıdır? Tutarlı mıdır?

Mantık soruları ile etik soruları arasında köprüler kurulabilir ve kimi zaman bundan kaçış yoktur.

Belki, şöyle de denebilir: doğruluk kavramının anlamından söz edimlerinin mantığına doğru ilerlemek isteyen birine yol gösterebilecek haritalar bir biçimde çizgelenebilir olmalıdır.

Yirmi birinci yüzyılda, insanlık durumu diye adlandırılan şey artık ekolojik bir etik arayışından ölçülebilir anlamda o kadar uzaktadır ki, aynı yerkürenin üzerinde yaşamakta olmalarına karşın insanların ayağı yere basmamaktadır.

Halbuki, mantığın kamusalılığı eninde sonunda “nasıl yaşamalı?” sorusunu da sormak zorunda olduğumuz varsayımına dayanır.

Bir bakıma, mutlunun dünyası aynı zamanda mutsuzun da dünyası olabilir.

Wittgenstein'in izinden gidip bir dil oyununun betimleyicisi olan her şeyin mantığın parçası olduğu gözlemini yaparsak, söz konusu olan betimleyici şeylerin mutlunun ve mutsuzun dünyalarına nasıl giriş yaptığına bakmalıyız.

Dil oyunlarının çocuk oyuncuğu olmadığı ortadadır. Hatta, bu anlamda yarının mantığı dünden bellidir.

Gündelik dilin mantıksızlığı matematiksel işlem kavramını nasıl anladığımızla yakından ilişkilidir. Öyle ki, doğrulamalar kurmak amacıyla başvuru olan ilksavlı yöntemde bile, ilksavların seçimine ilişkin olan soruların insanın uzay görülerinin mantıkça çözümlenmesine karşılık geldiği söylenir.

Örneğin, Einstein'ın 1921'de önemle vurguladığı üzere, ışığın düz bir çizgide yayılması yasasına başvurduğumuz her durumda doğrusal ölçümlerimiz uygulamalı geometridir. Bu anlamda, matematiksel doğrulukların deneyim yoluyla doğrulanmayı bekleyen şeyler oldukları da söylenir. Fizik ve Pisagor teoremi üzerine 2020 tarihli yazılarında, J. Overduin & R. C. Henry şöyle diyor:

En ilginç kanıtları arasında hiçbir matematik kullanmadan tek bakışta anlaşılabilen “gestalt benzeri” kanıtların yer aldığı Pisagor teoreminin üç, dört ve daha fazla boyuta genelleştirilmesi, parçacık fiziğinin enerji-momentum ilişkisi ve genel göreliliğin alan denklemleri dahil olmak üzere temel yasaları destekler ve gelecekteki birleşik teorilere ipucu verebilir. Dolayısıyla bu teoremin sezgisel, "matematik öncesi" doğası, Eddington'un "dünyanın malzemesi zihin malzemesidir" şeklindeki görüşüne destek verir. Bu harika fikrin tarihsel kökleri ve gelecekteki sonuçları daha kapsamlı bir şekilde araştırılmayı hak ediyor.

Peki ama, ölçümlerde kullanılan ve üstyapı olarak bir mantığın eklendiği aritmetiğin ilksavlar dizgesi bile sözdizimsel olarak tam değilse, matematiksel işlem kavramından anlaşılan şeylerin bir takım biçimsel çizgelemelerden ibaret şeylermiş gibi ele alınmaya devam edilmesi ciddi bir kamusal sorununun varlığının göstergesi değil midir?

Doğruluk kavramının anlamı düşünüldüğünde ya da dile getirildiğinde kamusal sorunu

yaratan durumun ortadan kalkabildiği görülür.

Doğruluk arayışında aslolan düşünce, belli bir senaryo üzerinde oynanan bir anlambilimsel oyunda, doğrulayıcı oyuncunun bir kazanma izleminin varlığını ortaya çıkartabiliyor oluşudur. Yani, eş deyişle, doğrulayıcı bir kazanma izlemi var ise, onun varlığını inkar eden birinin seçimlerinden bihaberken bile aranıp bulunabilen bir şeydir.

Kazanma izlemi yok ise zaten bulunamaz; ama bulunamazlığı, yanlışlayıcı bir izlemin yokluğunda, onun *yanlış olmayan bir izlemin varlığı* olarak yorumlanabilmesine engel değildir. Böyle durumlarda, insan kendini hangi senaryoda bulacağını bilemese de, mantığın olanaklı tüm doğrulamalarla ilgilenen bir araştırma olduğunu bir kenara not ederek devam etmelidir.

Kimi senaryolarda tahmin edilebilir olan şeyler, düşünce deneyleri yapmanın ve doğrulamalar arası karşılaştırmaların çeşitlemeleri üzerinden bulgulanabilen nesnelere dir.

Metafelsefenin (yani felsefenin felsefesinin) kamusalılığı ve kuramsallığı aslında herkesin bir hayat felsefesi olabilir gibi baktığımızda kendini yenileyen, geliştiren hayat felsefelerinin er ya da geç kendilerinin felsefelerini yapmak durumunda kalacaklarını görürüz. O yüzden, herkesin aslında filozof olduğu düşüncesi o kadar da saçma bir düşünce değil. Herkes hali hazırda metafelsefe çalışmaları yürütmektedir, felsefeyi felsefeye sorgulama alıştırmaları yapmaktadır. Bizim işimiz bunun iyisini yapmak nasıl bir şeydir, diye sorup yanıtlamak olmalı.

Seçimlerimizi yalnızca dar bir çevrede var olan şeylerden yaptığımız anlam bilgisel oyunlar hayal edelim, belli bazı senaryolar üzerinde oynanan... Sezgilerimizin yalnızca dar bir çevrede var olan şeylerin varlığını özelleştiren göstergeler olabileceği söylenebilir, böyle oyunlar üzerinden...

Anlam bilgisel oyun dediğimiz şey bir dil oyunudur. Seçimler aracılığıyla bir şeylerin aranması, bulunması, bulunamaması, bilinmesi, bilinmemesi, vbg.

A'yı bildiğimi söylersem ne yapmış olurum? Bir bakıma, A ile tutarsız olan tüm senaryoları dışlayacağımdan söz etmiş olurum. Demek ki, karar verme ile olan ilişkim bilgi kavramımın içinde zaten var olan bir şey. Bu da gösteriyor ki bilgi kavramıyla insan eylemi arasında bir bağlantı var. Bu bağlantının karmaşık yapısı ille de bir değerlendirmenin konusu olmak zorunda değil. Söz konusu olan bağlantı bütünsel bir bağlantı. O halde, bilgi kuramı aynı zamanda bir eylem kuramıdır. Kendi alıştırmalı mantığı olan... Bilmek sözcüğünün anlamı ile yapabilmek sözcüğünün anlamı arasında bazı dil bilgisel yakınlıklar var.

Yapabilirlikler yaratma düşüncesini özgürlüklerin çoğaltılması düşüncesiyle karşılaştırmaya çalışalım. Kimin kim, neyin ne olduğuna ilişkin soruların yanıtlarıyla ilgili bir şeyler söyleyebilir mi bu bize? Söyleyebilir, tabii ki... Özgürlüklerin artışı bilgi artışıdır.

Kamusal sezgilerin ve bakış açısal sezgilerin güçlendiği bir ortam hayal etmeye çalışalım. Bu nasıl olanaklı olurdu? Ekolojik ve ekonomik krizleri aşan yolu gösterebilen, sosyal seçimin olanaklılığını kamusal bir aklın varlığına dayanan bir demokrasi anlayışı nasıl olanaklı olurdu? Bilinenlerin yüzeysel akıl yürütmelerin ötesinde derinleşebildiği ve verili olan bilgiye göre daha yüksek bir bilgi düzeyinde gerçekleşebilen seçimlere olanak tanıyan bir ortamdan mı söz ediyoruz?

Bunlar bizi kurgulamalarımızın gerçeklikteki karşılıklarına bakmanın nasıl bir etkinlik olduğu sorusuna götürüyor. Söz konusu karşılaştırmaların gerçekleştirilebildiği dil oyunlarını onların betimleyicisi olan her şeyin mantığın parçası olduğu bir anlayışa götürüyor. Bu, temel mantık konusunda çoğulcu bir bakışla da tekçi bir bakışla da uyumlandırılabilen bir düşünce. Farklı

amaçlar için farklı mantık dizgeleri de olabilir; hepsinin arkasında tek bir mantık da olabilir.

Uzlaşa ya da söylem etiğinin, müzakere usullerinin baş edemeyeceği şeyler olur. Örneğinin, bir konuda uzlaşa sağlanmış olsa da hakikat gözden kaçmış olabilir. Kaçmamış olsa uzlaşmanın bir anlamı kalmayacaktı.

Gündelik dilin mantıksızlığıyla mücadelede eleştirinin bilgiyi temel alan bir eleştiri olması gerekir. Dünyayı ve gündelik yaşamı yorumlayıp değiştirmek düşüncesinin bugünkü durumu: ekolojik ve ekonomik krizler söz konusu. O halde, ekonomide ve ekolojide devrim metafelsefenin sorusudur. Geometriye giden bir kral yolu yok da şehir hakkından kentsel devrime giden bir filozof yolu mu var? Herkesin aslında filozof olduğunu kabul ederek başlamalı. Kimi filozoflar (kendileri de dahil olmak üzere) her filozofun hakkından gelebilir. (Kırş. Antonio Gramsci, *Hapishane Defterleri*)

Gündelik dilin mantıksızlığıyla mücadele doğrudan Wittgenstein'in felsefe anlayışıyla ilişkilendirilebilir. Wittgenstein için belki de gelecekte eleştirel bir etkinlik olarak ortaya çıkabilecek her kamusal felsefeye prolegomena şuradan başlamalıydı: "Hiçbir şey kendini aldatmamak kadar zor değildir."

Wittgenstein'in kuramsal felsefesi, kuramsal ve kamusal düşünceler arasındaki geleneksel ayrımı ortadan kaldırmayı amaçlıyor gibi görünen eleştirel bir etkinlik olarak yorumlanabilir. Bu anlamda Wittgenstein'in kuramsal felsefe yapma olanağından yana mı yoksa ona karşı mı olduğu tartışmasının kazananı yoktur. Her halükarda Wittgenstein felsefeyi, dil aracılığıyla zekamızın büyülenmesine karşı bir mücadele olarak görüyordu. Peki ama kendi eleştirel etkinliğini göz önünde bulundurarak mücadelenin kendisine ilişkin konuşmayı nasıl umuyordu? Kendisini esir

tutan büyüler konusunda nasıl bir duyarlılığa sahipti? Yani bu bir tür resimsel duyarlılık mıydı? Sanırım doğru yanıt, bir bakıma, evet. Wittgenstein ne zaman "bizi tutsak eden" bir resim görse, mevcut görüngübilimsel sorunu tanımlamak için başka bir resme geçmiş gibi görünüyor. Geriye doğru, Wittgenstein'in kendi zekasını tuzağa düşüren şeyin, farklı resimlerin karşılaştırılabilmesini sağlayan gündelik fiziksel dilin eksikliği duygusunun bir parçası olduğu ileri sürülebilir. O da bunun farkındaymış gibi görünüyor; bundan dolayı sonraki dönem yazılarında daha söyleşir gibi bir araştırma tarzı vardı. Yani Wittgenstein Platon'un ötesine geçemedi; bunun nedeni, olsa olsa Platon kadar zeki olması değildi. Nihai felsefi sorunu formüle etme konusunda Platon'dan daha iyi bir konumda olmamasıydı. Bu noktada gerileme tuzağından çıkış yolu var mıydı? Basit bir "bak ve gör" mü? Neye bakıyorsun? Neyi görüyorsun? Açıkçası ne biçimler, ne de yaşam biçimleri... Dilin mantığında neler olduğunu görebiliyordu ama yeterince iyi dile getiremiyordu. (Ve iyilikle zeka onun için aynı şeydi...)